

ІСТОРІЯ ГІПЕРТЕКСТУ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЙОГО ВИНИКНЕННЯ**Коляса Олена Василівна,**

викл.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглядається концепція гіпертексту в діахронії, дається визначення поняття гіпертексту як комп'ютерного, так і лінгвістичного терміна, визначаються передумови його виникнення.

Ключові слова: гіпертекст, визначення, нелінійність, мультимедійність.

В епоху сучасних інформативних технологій нові форми комунікації дістають стрімке поширення. Разом із звиклими засобами масової інформації (преса, радіо, телебачення), все більше значення набуває Інтернет. Зростаюча роль Інтернету в людській комунікації змушує лінгвістів звертати увагу на особливості мовного спілкування в цій комп'ютерній сітці. Зміни під впливом Інтернету відбуваються на різних рівнях мови: від фонологічного до рівня цілісного тексту. Важливою складовою комп'ютерного дискурсу є гіпертекст. Зауважимо, що слово "текст" походить від грецького слова "тканина", значення якого слушно підкреслює його лінійну організацію. Префікс "гіпер-" означає "над" і таким чином вказує на ускладнення структури цього явища в порівнянні з текстом. Виникнення гіпертексту як своєрідного способу комунікації пов'язують з особливостями розвитку *текстової соціальності* [Купер]. Відомо, що текст функціонує як соціальний об'єкт у суспільстві людей та знаків. В рамках текстової соціальності формуються певні "інститути", такі як способи зберігання та передачі текстів, способи їх членування та оформлення, застосування стилістичних прийомів, які забезпечують системність та функціонування різного типу текстів у суспільстві. Зрозуміло, що чим більше упорядковане суспільство, тим міцніші соціальні зв'язки, тим стійкіші норми і правила функціонування текстів.

Сучасне суспільство вважається функціонально диференційованим і базується на розмежуванні автономних підсистем (до прикладу, господарство, політика, релігія, мистецтво). Сьогодні його вже не можливо розглядати як упорядковане ієрархічне ціле, оскільки воно позбавлене єдиного центру, а кожна з підсистем претендує на те, щоб бути головною і виробляє свої власні репрезентації, що своєю чергою слугують причиною "полісемантичної асиметрії" та порушення цілісності всього суспільства. Такий суспільний розпад знаходить свій вияв у збоях у функціонуванні текстових "інститутів": стійкі текстові структури починають рухатися, виникають нові зв'язки, які призводять до смислової надмірності, виникнення численних семіотичних ігор та мінливих правил [Купер].

Отож текст, як відбиток соціальних процесів, теж перестає бути автономним утворенням. Він будується із попередніх текстів у процесі постійної переробки та реінтерпретації. Тексти переплітаються між собою, "розтікаються" і розуміння якогось одного тексту вже неможливе без залучення інших. Це і уможливило утворення хаотичних сіткових (ризоматичних) структур, які складають не ієрархію, а мозаїку [Луман 1991]. Будучи мозаїчним, текст ніби виходить за свої власні межі, розпадається на безліч інших автономних текстів, а згодом за рахунок численних зв'язків збирається знову. Так текст стає гіпертекстом.

Гіпертексти як явище існували ще задовго до початку епохи Інтернету. Гіпертекстом і є сукупність текстів Святого Письма. Їх можна читати не тільки лінійно, але і не лінійно, слідуючи експліцитно вказаному в багатьох виданнях книг Старого та Нового Завіту порядку асоціативних посилань і паралельних місць, тобто гіпертекстуально [Соссюр 1977].

Незважаючи на те, що ідея гіпертекстуальності не нова, сучасний гіпертекст принципово відрізняється від гіпертекстів досіттевої епохи тим, що вказана сукупність рефератних текстів, тобто текстів, зв'язані з основними текстами посиланнями, що знаходяться в зоні безпосередньої досяжності реципієнта. Класичне визначення гіпертексту, яке дав Т. Нельсон у 1987 році, – це "форма письма, яке відгадується або здійснюється по запити". Інакше кажучи, це "нелінійне письмо", яке "більше, ніж текст" (hypertext) [Nelson 1993].

В.П. Руднев у "Словнику культури ХХ століття" визначає гіпертекст як "текст, упорядкований таким чином, що він перетворюється в систему, ієрархію текстів, одночасно складаючи єдність і велику кількість текстів" [Руднев 1999, 69].

Роберт Кувер – відомий письменник, професор Університету Браун (Нью-Йорк) у статті "Кінець книг", надрукованій у "Нью-Йорк Таймс" 21 червня 1992 року, вже однозначно визначає гіпертекст як "електронний текст, написання і читання якого здійснюється на комп'ютері, де не владний порядок типографського друку, його тиранія і його обмеження, тому що текст існує і нелінійному просторі, який створюється процесором. На відміну від друкованого тексту з одно напрямленим рухом разом з перегортанням сторінок гіпертекст – радикально інша технологія, інтерактивна і багатоголосна, яка затверджує плюралізм дискурсу над строго визначеною фіксацією тексту" [Бульвінська 2003, 36].

Метою статті є дослідити історію виникнення гіпертексту та визначити передумови його виникнення.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких *завдань*:

- ✓ дослідити історію виникнення гіпертексту;
- ✓ розглянути поняття "гіпертекст" з погляду комп'ютерної науки та лінгвістики;
- ✓ визначити передумови виникнення гіпертексту.

Наукові результати. Перша спроба сконструювати "гіпертекстову машину" належить В. Бушу, науковому раднику президента Рузвельта, хто глибоко усвідомив недосконалість традиційних методів роботи з усілякими носіями інформації (звітами, планами, програмами, довідниками, енциклопедіями, книгами й ін.), а також недосконалість і самої форми організації цих носіїв. Під час другої світової війни він виконував обов'язки директора Управління досліджень і розробок США і відчував величезне інформаційне перевантаження при контролі діяльності 6000 вчених, які працювали на оборону країни. Буш передбачав інформаційний вибух. У 1945 р. він зазначав, що існуючі методи представлення і перегляду результатів досліджень цілком неадекватні завданням, які постають перед користувачем. Він наголошував, що складності при пошуку необхідного запису частіше усього виникають через штучність побудови самої пошукової системи. Як правило, дані всіх типів заносяться в пам'ять відповідно до алфавітного або числового порядку, і інформація відшукується шляхом перегляду поверх униз підкласу за підкласом. Крім того, до-

сягнувши необхідного елемента, користувач повинний вийти із системи і знову включитися в неї, щоб пройти вже новим шляхом.

Буш не побачив утілення своїх ідей при житті, але ввійшов в історію як піонер гіпертексту, який усвідомив значення нелінійного пошуку для інтелектуальної роботи і запропонував пристрій для реалізації такого пошуку – машину MEMEX. Вона передбачала нелінійне, багатоаспектне впорядкування інформації та використання процедур асоціативного поглядання пов'язаних між собою даних [Ешштейн].

У задумі Буша відбилися основні риси гіпертекстових систем: зберігання тексту разом із графічними компонентами, включення в базу даних власних матеріалів, перегляд інформації за зв'язками, перехід від фрагмента до фрагмента одним натисненням кнопки, формування шляхів у гіпертексті. Текст, таким чином, набув розгалуженої структури (див. рис. 1).

Термін "гіпертекст" увів Нельсон і визначив його як комбінацію природного мовного тексту зі здатністю комп'ютера здійснювати інтерактивне розгалуження або динамічне відтворення нелінійного тексту, який не може бути надрукованим у звичайний спосіб на аркуші паперу та започаткував проект "Ксанаду", що передбачає не тільки перегляд текстів, але й активну роботу з ними, коментування та редагування [Project Xanadu].

Нельсон відзначав: "Звичайний лист є послідовним, тому що він походить від мови. Проте структура думок не послідовна. Вони постійно переплітаються одна з одною, і коли ми пишемо, нам завжди хочеться зв'язати думки не послідовно" [Nelson 1993].

У праці "Літературні машини" Нельсон фокусує свою увагу не тільки на описі новітніх способів роботи з текстом, але й на роздумах про свободу оригінальних думок та ідей в літературі. Не випадково назва проекту запозичена з поеми Самюєла Кольріджа "Кубла Хан або видіння увісні" [Nelson 1993], де Ксанаду – неіснуюча країна, в якій Кубла Хан збудував свій розкішний палац. "Ксанаду", на думку Т. Нельсона, чудове, чарівне місце співіснування літератури і тексту.

Ідеї Буша і Нельсона розвинув Енгельбарт. У 1963 році під його керівництвом було розроблено першу комп'ютерну гіпертекстову систему NLS (On Line System). У процесі її розробки Енгельбарт винайшов ряд пристроїв і концепцій, які ввійшли в сучасний арсенал обчислювальної техніки: маніпулятор типу "миша"; багатовіконний інтерфейс; акордову клавіатуру; текстовий редактор і контекстно-дошкульна підтримку.

Багато програмних продуктів (наприклад, продукти Microsoft Windows) мають риси гіпертексту (ГТ) – це, як правило, гіпертекстоподібний інтерфейс. Проте ГТ як технологія має більші можливості.

У 90-их роках сформувався великий інтерес до гіпертексту. Прийшло усвідомлення величезних можливостей цієї технології для представлення, осмислення і прогнозування об'єктів дослідів. Результати останніх років перевершили всі очікування. Використання систем гіпермедіа, мультимедіа – новий якісний стрибок в розвитку інформаційних технологій.

Найбільш загальне трактування гіпертексту спирається на World Wide Web [http](http://www.w3.org) (Hyper Text Transport Protocol) [Project Xanadu]. В межах світової павутини існують

електронні тексти, або їх фрагменти, в яких виділені ключові слова, фрази чи речення, з'єднані з іншими текстами. Натиском кнопки миші активізується зв'язок і здійснюється перехід від одного тексту до іншого.

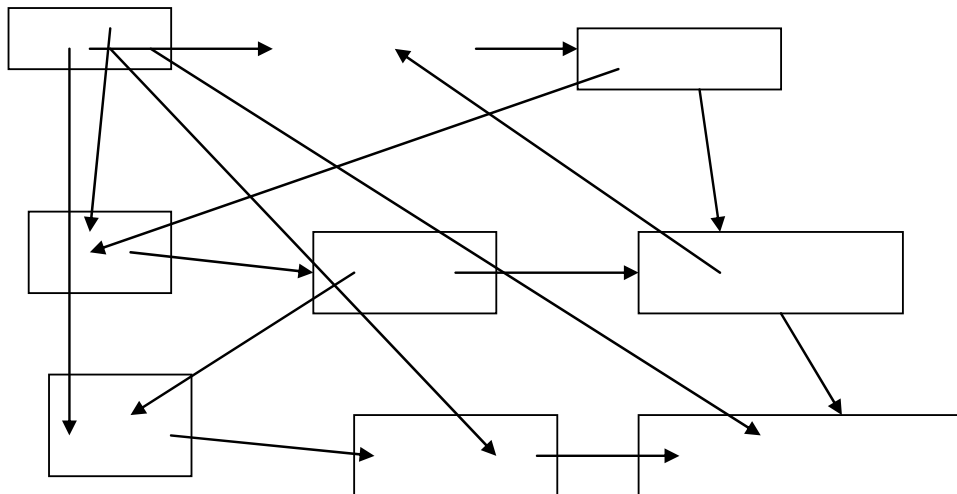

Рис 1. Розгалужена структура гіпертексту.

При читанні таким способом можливі пропуски сторінок, повернення до попереднього чи перегляд кожних десяти сторінок. На додачу до існуючих матеріалів можуть записуватися нові – статті, коментарі, посилання, тощо.

Сьогодні напрацювання численних комерційних гіпертекстових систем трансформувалися в так звані структурні аналітичні технології (САТ), які охоплюють різні напрямки: семантичні сітки, гіпертекст, лінгвістичні процесори тощо. Це, своєю чергою, спровокувало існування і численних визначень гіпертексту, під яким часто розуміють і метод, і засіб, і форму.

Так з погляду *комп'ютерної науки* гіпертекст часто трактують як метод семантичного представлення інформації, за якого документи об'єднуються в сітку за допомогою "зв'язків" [The New Encyclopedia Britannica 1994]. У ракурсі мовознавства його визначають як особливим способом організований текст [The Encyclopedia of Language and Linguistics 1994], або як механізм, що уможливорює зв'язок між цими текстами [Conklin 1987], а, найчастіше, як форму і засіб організації матеріалу. "Гіпертекст дозволяє пов'язати текст, аудіо, фотографії, схеми чи карти, або інші форми інформації в осмислене ціле, яке є доступним завдяки системі індикації, що зорієнтована на конкретні ідеї, а не на конкретні слова в тексті" [Епштейн].

Наведені вище визначення ще раз підтверджують головну ідею гіпертексту, яка закладена у самій назві цього поняття: це множинний текст, дещо більше, ніж просто текст, тобто ГІПЕРтекст.

Нові тенденції на сучасному розвитку *лінгвістичної науки* зумовлюють дещо інше осмислення гіпертексту. Його розуміють як "непослідовне письмо (writing),

текст, який розгалужується" [Епштейн], і дає читачеві вибір його подальшого розгортання. Отож, гіпертекст розуміється одночасно і як процес (письмо), і як результат цього процесу (текст).

М. Суботін у праці "Теорія та практика нелінійного письма (погляд крізь призму "Грамотології" Ж. Дерріда)" намагається визначити передумови виникнення гіпертексту [Субботин 1993, 36], серед яких називає суперечність між формою мислення та формою письма: нелінійний рух думки важко фіксувати лінійним текстом. Нинішні тексти вже не можуть бути представлені на письмі лінійно, тобто у формі книжки, оскільки вони презентували єдиний, завершений і замкнутий зміст, представлений у вигляді впорядкованої ієрархічної структури. Ж. Дерріда всіляко прагне вирватися за межі лінійного тексту й "замкнутості". Його метод "деконструкції" – це спроба подолати обмеження плоскої поверхні паперу й вийти в багатовимірний простір тексту. "Нелінійне письмо, розриваючи одновимірність тексту, надає простір рухові думки, надає їй змогу рухатися у різних напрямках, здійснювати переходи в інші виміри" [Субботин 1993, 35].

Отож, з виникненням постмодернізму та поширенням концепції метафоричної природи мови [Барт 1994] текст стали розглядати як своєрідну тканину знаків, які не мають одного єдиного, конкретного значення, а є переплетені між собою, вплітаючись у загальний контекст мови. Постмодерністський художній дискурс став дискурсом сумніву, "невпевненості" [Lodge 1977, 84], який обумовлений неможливістю віднайти кінцеве позначуване, приховуючи в собі множину інтерпретацій. За таких умов читач із споживача "готових" текстів перетворюється на його активного творця [Lodge 1977, 136], сприймаючи текст як галактику позначуваних, а не структуру позначених. Таким чином, текстовий аналіз не ставить собі за мету опис структури твору, а скоріш за все відтворення рухомої структурації тексту, яка змінюється від читача до читача, і уможливорює проникнення у сам процес позначування.

В эпоху постмодернизма текст начали рассматривать как совокупность знаков, которые не имеют своего целостного смысла, а переплетены между собой. Так, текст не может быть прочитанным линейно, что является предпосылкой возникновения гипертекста.

Ключевые слова: текст, знак, смысл, нелинейность, предпосылка, гипертекст.

The article observes the concept of hypertext and its history, provides the definition of the notion "hypertext" as a computer and linguistic term, defines the pre-conditions of its appearance. In the epoch of postmodernism the text was treated as the unity of signs which have no concrete meanings, but are intermingled with each other. Therefore, the text can not be read linearly that is the pre-condition of the appearance of the hypertext.

Key words: text, sign, meaning, nonlinearly, pre-condition, hypertext.

Література:

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И.В. Арнольд. – С. Пб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. – 444 с.
2. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику / А.Н. Баранов // Учебное пособие. Изд. 2-е, исправленное. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 360с.
3. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М.: Прогресс-Универс, 1994.
4. Бульвінська О.І. Перший письменник третього тисячоліття, або Милорад Павич і гіпертекст. / О.І. Бульвінська // Зарубіжна література. – 2003. №5. – С.36.

5. Визель М. Гипертексты по ту сторону и эту сторону экрана / М. Визель // Иностран. л-ра. – 1999. – №10. – С.173.
6. Дедова О. Лингвистическая концепция гипертекста: основные понятия и терминологическая парадигма / О. Дедова // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 9. Филология. – 2001. – №4. – С.24.
7. Зефирова В.Л., Челноков В.М. История гипертекста / В.Л. Зефирова, В.М. Челноков // www.computer-museum.ru/histsoft/hypertext.htm.
8. Эпштейн В.Л. Введение в гипертекст и гипертекстовые системы / В.Л. Эпштейн // <http://www.ipu/rssi/ru/publ/epstn/htm>.
9. Купер И.Р. Гипертекст как способ коммуникации / И.Р. Купер // [http://scipiblibl/si/s\)1-2-00kuper.html](http://scipiblibl/si/s)1-2-00kuper.html).
10. Луман Н. Тавтология и парадокс в самоописаниях современного общества / Н. Луман // Социологос. – М.: Прогресс, 1991.
11. Руднев В.П. Словарь культуры XX века / В.П. Руднев. – М., 1999. – С.69.
12. Рудянов А.Н. Лингвистический функционализм и функциональная семантика / А.Н. Рудяков. – Симферополь, 1998. – С. 19.
13. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Ф. Соссюр. – М., 1977.
14. Субботин М.М. Теория и практика нелинейного письма (взгляд сквозь призму "Грамматологии" Ж. Дерриды) / М.М. Субботин // Вопр. Философии. – 1993. – №3. – С. 33-39.
15. Хартунг Ю., Брейдо Е. Гипертекст как объект лингвистического анализа / Ю. Хартунг, Е. Брейдо // Вестн. Моск. ун-та. – Сер. 9. Филология. – 1996. – №3. – С.63.
16. Conklin J. Hypertext: an introduction and survey / J. Conklin // Computer. – 1987. Vol. 20. – № 9.
17. Kafalenos M. Toward a Typology of Indeterminacy in Postmodern Narrative / M. Kafalenos // Comparative Literature. – 1992. – Vol. 44, No. 4. – P. 384-396.
18. Lodge D. The modes of modern writing: metaphor, metonymy, and the typology of modern literature / D. Lodge. – New York: Cornell University Press, 1977. – XVI. – 279p.
19. Nelson T. Literary machines / T. Nelson. – Sausalito, CA: Mindful Press, 1993.
20. Project Xanadu. <http://www.stc.keio.ac.jp/~ted/XU/XuPagekeio.html>
21. The Encyclopedia of Language and Linguistics. – England, Dergamon Press, 1994. Vol. 3.
22. The New Encyclopedia Britannica. 15th edition. – Chicago, 1994.